

ARXIVLARNING PAYDO BO`LISH TARIXI. O`ZBEKISTONDA ARXIVLARNING VUJUDGA KELISH TARIXI

Shukurov Toxir Alimjon o`g`li

Qarshi davlat universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya : Ushbu maqolada arxiv tushunchasi qanday ma`no anglatishi , yurtimizda arxivlarning vujudga kelishi va bugungi kundagi faoliyati haqida batafsil ma`lumot berilgan.

Kalit so`zlar:Arxiv, Craig Robertson, A.A.Semyonov , . V. Chernyayev, S.Tolstov, O`zbekiston Respublikasi Milliy arxiv fondi (O`zMAF), PF-5834-son Farmoni, PQ-4463-son Qarori, “O`zarxiv”

Insoniyatning tamadduniy davrlari turli jabhalarni qamrab olgan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy munosabatlarni hujjatlarsiz tasavvur etish qiyin. Besh ming yildan oshibdiki, yozuv madaniyati bilan yonma-yon hujjatchilik amaliyoti davom etib kelmoqda. Qadimiy davlatlar o`zlarining ijtimoiy funksiyalarini bajarish jarayonida turli hujjatlar (qonunlar, farmonlar, mulk va soliq hisobotlari va h) yaratish hamda ularni saqlashga ehtiyoj sezidilar. Shu tariqa hujjatlarni saqlaydigan muassasalar – arxivlar paydo bo`ldi.

Arxiv (lot.archivum, yun .archeion – muassasa)- 1) hujjatlar saqlanadigan joy; 2) idoralar, tashkilotlar, shuningdek ayrim shaxslar ish faoliyati davomida to`plangan hujjatlar majmui. Dastlab aynan hozirgi ma`nosida emas balki boshqacha ma`noda qo`llanilgan bo`lgan. Xorijlik arxivshunos olim Craig Robertson muallifligidagi (Media History and the Archive. – New York .Routledge, 2011) asarining birinchi paragrafi “ Arxiv haqidagi fikrlar va tarix haqida chizgilar “ deb nomlanadi. Muallif ushbu asarda arxiv tushunchasiga quyidagicha ta`rif beradi : - “ Arxiv tushunchasi yaqin yillar ichida arxivshunos bo`lmagan insonlarning ham ilmiy tahlillari uchun doimiy mavzuga aylandi. Albatta buning hayron qoladigan yeri yo`q. Chunki, olimlar o`z izlanishlarida arxivga doimiy manba sifatida qarashlari boshlandi. (Craig Robertson. Media History and the Archive . – New York. Routledge , 2011. – B.8) Bugungi kunda ko`pgina tarixchilar va arxivshunoslar orasida Rossiya istilosiga qadar “ O`rta Osiyo davlatlarida hech qanday arxiv bo`lmagan “ degan nuqtayi nazar yashab kelgan. Taniqli sharqshunos olim A.A.Semyonov 1922-yilda quyidagilarni yozgan edi : “ Musulmon sharqida, umuman Turkistonda biz tushunadigan ma`nodagi arxivlarni tasavvur qilolmaydilar, negaki idoraviy ishlar nihoyatda boshqacha tarzda olib borilgan “. A. V. Chernyayev esa o`zining “SSSRda arxiv ishi va uni tashkillashtirish tarixi “ nomli o`quv qo`llanmasida to`g`ridan to`g`ri 1917-yilga qadar “ O`rta Osiyo davlatlarida hech qanday arxiv bo`lmagan “ deb yozadi. Yo`q bu to`g`ri emas O`rta Osiyoda qadimgi zamonlardan

buyon arxivlar mavjud bo'lgan. O'rta Osiyoda qadimgi arxivlarning paydo bo'lishi bu yerda ilk davlatlarning vujudga kelishi hamda yozuvning tarqalishi bilan bog'liqdir. O'rta Osiyoda xo'jalikning rivojlanib borishi, davlatchilikning rivojlanib borishi, davlatchilikning shakllanishi natijasi o'laroq turli xo'jalik, soliq va yuridik hujjatlar yaratila boshlandi. Ayni paytda bu hujjatlarni ma'lum muddat davomida yoki doimiy ravishda saqlashga ehtiyoj tug'ildi. Natijada hujjatlarni saqlashga mutassadi bo'lgan shaxslar va muassasalar paydo bo'ldi. Bu muassasalar bugungi kunda arxivlar deb ataladi. Vatanimiz hududida qadim zamonlarda arxivlarning mavjud bo'lganligi 1948-1950-yillarda Xorazmdagi Tuproqqal'a xarobasida S.Tolstov boshchiligida olib borilgan arxeologik qazishmalar paytida isbotlandi. Bu yerda milodiy III-IV asrlarga oid xorazm tilida yozilgan 100 ga yaqin hujjat topilgan. Shunday qilib hozirgi kundagi arxivlar nechi ming yillik tarixga ega.

Bugungi kunda Vatanimizning turli davrlardagi ijtimoiy- iqtisodiy va siyosiy hayotini birlamchi manbalar asosida izchil va haqqoniy o'rganish, chinakam tarixni ochib beruvchi manbalarga tayangan holda yoritish va zarur xulosalar chiqarishga e'tibor kuchaydi. Shu bois, yurtimizning turli davrlardagi hayotini o'rganishda arxivlarda saqlanayotgan jamg'arma hujjatlarning o'rnini beqiyosdir. O'tmishda sodir bo'lgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy jarayonlarni, sodir bo'lgan voqea- hodisalarni arxiv materiallari asosida o'rganish o'sha davr hayotining haqiqiy mazmun mohiyatini ochib berishda asosiy o'rin tutadi. Arxivlarda saqlanayotgan hujjatlar tarixiy tarqqiyot jarayonida jamiyat a'zolari to'plagan boy intellektual merosni jamlagan bo'lib, o'tmishni kelajak avlod bilan bog'lab turuvchi qimmatli manbadir. Jamiyat va shaxsning tarixini bilishga qiziqishi ortib borayotgan bugungi kunda, zamonaviy hayotni arxivlashtirish zarurati kechayotgan hozirgi zamonda arxiv manbashunosligiga e'tibor oldingi o'ringa chiqqanini ta'kidlash zarur. O'zbekiston mustaqillikka erishgach jamiyatimizning barcha sohalarida, jumladan arxiv ishini rivojlanish sohasida ham tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Davlat va nodavlat arxiv fondlari O'zbekiston Respublikasi Milliy arxiv fondi (O'zMAF) ga aylantirildi. O'zbekiston Respublikasi hukumati arxiv ishi bo'yicha Qonun va me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi. 1999-yil 15-aprelda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi " Arxivlar to'g'risida " Qonun va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1999-yil 30- oktabrda " Arxiv ishi bo'yicha me'yoriy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" gi 482-sonli Qaror qabul qilindi. Respublikada arxiv sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar arxivlar to'g'risidagi Qonunni qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish ehtiyojini yuzaga keltirdi. Natijada 2010-yil 15-iyunda " Arxiv ishi to'g'risida " gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi. Ayniqsa, 2019-yil 20- sentabrda O'zbekiston Prezidentining " O'zbekiston Respublikasida arxivlar ishi va ish yuritishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5834-son Farmoni [1] va " O'zbekiston Respublikasi " O'zarxiv" agentligi faoliyatini takomillashtirish

to'g'risida"gi PQ-4463-son Qarori [2]ning qabul qilinishi bu sohada chuqur islohotlarni boshlab berdi.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat Arxivi ko'plab noyob hujjatlar jamlangani bilan bugungi kunda dunyo arxivlari orasida ajralib turadi. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida 80 dan ortiq davlat arxivlari bo'lib, ularda 6 mln yig'majildlardan ziyod hujjatlar asrab-avaylab saqlanmoqda. Hozirgi kunda 9-iyun O'zbekiston Respublikasi hududida Xalqaro arxivlar kuni sifatida nishonlab kelinadi.

Har bir shaxsning hayoti va faoliyati davomida uning ixtiyorida uning ixtiyorida ma'lum hujjatlar to'planadi. Bu hujjat va materiallar o'sha fuqaroning shaxsiy arxivini tashkil etadi. Unday arxivlar garchi fuqaroning shaxsiy mulki bo'lsa-da, ularda davlat ahamiyatiga molik hujjatlar saqlanishi ehtimoldan holi emas. Shuning uchun ham bunday hujjatlar ekspertiza qilinganidan so'ng O'zbekiston Milliy arxivi fondiga bunday hujjatlarning egalarining saqlanishini ta'minlashlari zarur. Aslini olganda, arxiv hujjatlarida davrning jonli nafasi ufuq turadi. Bu esa Vatanimizning tarixini o'rganishda va zarur xulosalar chiqarishda birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivida saqlanayotgan qimmatli va noyob hujjatlarni o'rganish va ilmiy muomalaga kiritish, O'zbekiston tarixini haqqoniy va xolis yoritishga asos bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda O'zbekiston davlat, idoraviy va shaxsiy arxivlar mavjud bo'lib, bu arxivlarda respublikamizning o'tmishi va hozirgi kunini o'zida aks ettirgan bebaho hujjatli manbalar saqlanmoqda. Ularni nes-nobud qilmasdan kelajak avlodlarga yetkazish arxiv xodimlari va barcha fuqarolarning muqaddas burchi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasida arxivlar ishi va ish yuritishni takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida " 2019-yil 20-sentabrdagi PF-5834-son Farmoni " Xalq so'zi" , 2019-yil 21-sentabr .
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi " O'zarxiv " agentligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida "gi PQ-4463-son qarori. " Xalq so'zi" . 2019-yil 21-sentabr.
3. O'zME. Birinchi jild . Toshkent , 2000-yil.
4. Is'hoqov.M.M. Alimova .R.R. Arxivshunoslik. O'quv qo'llanma. T., 2017.
5. Alimov.I., Ergashev. F., Bo'tayev. A. Arxivshunoslik. O'quv qo'llanma. T.: Sharq, 1997.
6. Alimov. I.A. Arxivshunoslik. O'quv qo'llanma. T.: Cho'lpon, 2007.
7. O'zarxiv agentligi rasmiy sayti. www.archiv.uz